

יסודות סוכה

שיעור עשירי

דין הדר ופסול יבש

מקורות

- א. גמ' כט: "מתני'... אמאי לא"; [לא-: "תנא יבש... תיובתא"]; לו: "איתמר... ביום טוב שני"
- ב. רש"י כט: ד"ה יבש; תוס' שם, ד"ה לולב, וד"ה בעינן
- ג. המאור הקטן יד: "...אף ביום השני"
- ד. הלכות לולב לראב"ד "מיהו דוקא בגזול... דהוי מצוה הבאה בעבירה"; שם, "מיהו קשיא לי... חכמים וחידושים"; השגות הרמב"ן להלכות לולב לרמב"ן "והנה הרב ז"ל... דמכשרי בכולהו"
- ה. ריטב"א לא: ד"ה אמרו לו
- ו. רמב"ם הל' לולב פ"ח ה"ט והשגת הראב"ד

המאור הקטן יד:

קא פסיק ותני לא שנא ביום טוב ראשון ול"ש ביום טוב שני בשלמא יבש בעינן הדר וליכא ואף על גב דכי כתב קרא ביום הראשון כתיב כיון דיבש איכא למימר דאית ביה משום הקריבהו נא לפחתך ופסול אף ביום השני אלא גזול בשלמא ביום טוב ראשון וכו' ואוקימנא משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה.

הלכות לולב לראב"ד

מיהו דוקא בגזול, אבל בשאר פסולי כולהו ביום ראשון הוא דפסולי אבל בשאר יומי כשרין, ולדידן דאית לן תרי יומי ביום ראשון ושני פסולין ובשאר ימים כשרים כדאמרין באתרוג חסר דר' חנינא מטביל ביה ונפיק ביה ביום טוב שני. וגרסינן בירושלמי עלתה חזוית על רובו וכו' ר' יצחק בר נחמן בשם שמואל כל הפסולין אינן פסולין אלא ביום ראשון בלבד, ואף על גב דמריה דשמעתתא שמואל הוא ולא סבירא לן כותיה בגזול, בשאר פסולין מיהא סבירא לן כותיה דלא אשכחן מאן דפליג עליה, ועוד דסוגיין כותיה בשאר פסולין כדאשכחינן בחסר. אבל עבות ושאינו עבות מינא אחרינא הוא ועבות בעי בכולהו יומי, דההוא לאו מהדר אתי, אלא מגופיה דכתיב ביה עץ עבות, ושאינו עבות מינא אחרינא הוא דכתיב צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות. ושאר פסולין דאתו מהדר, יום ראשון בלחוד קא קפיד קרא אבל בשאר ימים לא. ואי קשיא לך הא דאקשינן בגמרא בשלמא יבש הדר בעינן בין ביום טוב ראשון בין ביום טוב שני אלא גזול וכו', אלמא בכולהו יומי בעינן הדר, איכא למימר דהאי דקא מקשי הכי סבירא ליה מקרא נדרש לפניו ולא לאחריו, והכי מקשו ליה בשלמא יבש איכא למימר קסבר תנא דידן מקרא נדרש לפניו ולא לאחריו, והאי דכתיב ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים על הדר שכתוב לפניו קאי, וביום הראשון נמי דכתיב בקרא על לכם קאי דכתיב לפניו ולא על הדר דכתיב לאחריו, הלכך בכולהו יומי בעינן הדר, אלא גזול אמאי והלא ודאי אינו נדרש אלא יום ראשון בלבד, מיהו מסקנא דמילתא מקרא נדרש לפניו ולאחריו וביום הראשון על לכם שהוא לפניו ועל הדר שהוא לאחריו, וגזול היינו טעמא דפסול בשאר יומי משום דהוי מצוה הבאה בעבירה...

מיהו קשיא לי כיון שביום ראשון פסול היבש אבל בשאר יומי לא, מ"ט תני ליה בין גזול לאשרה ועיר הנדחת שהן פסולין כל שבעה, הוה ליה למיתנייה בהדי קטומין ונפרצו עליו ונקובים שאינן פסולין אלא ביום ראשון, וכמה

נאה בעיני הטעם שפירשו בירושלמי על היבש שהוא פסול על שם לא המתים יהללו יה, והטעם הזה נופל כל שבעת הימים והוא דומיא גזול ואשרה ועיר הנדחת, ואף על פי שפירשו בגמרא שלנו הטעם שהוא הדר לרוחא דמילתא הוא דאיתמר, דבעו למסמך טעמא על דבר תורה כדפרישנא לעיל, ואם מת הוא בודאי אינו הדר שהמת כבר הלך כל זיוו והדרו, ובודאי כיון שהוא מת כמי שאינו דומה, וכשל אשרה ועיר הנדחת הוא דמכתת שיעוריה, הילכך פסול הוא כל שבעת הימים, וכן דעתי נוטה, וכן לבי מסכים עם שכלי, וכולה סוגיא דשמעתתא נמי מסייעא לי דהא פסיק ותני ל"ש ביום טוב ראשון ול"ש ביום טוב שני ובהכי סלקא שמעתא כולה, ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם.

השגות הרמב"ן להלכות לולב לראב"ד

והנה הרב ז"ל לפנינו בסוף המחברת חזר והקשה לדבריו מזה שהיבש שני בין הגזול ושל אשרה ועיר הנדחת שהן פסולין כל שבעה, ונתן הרב דעתו לפסלו כל שבעה והנאהו הטעם האמור בירושלמי על היבש שהוא פסול על שם לא המתים יהללו יה, ובודאי כיון שהוא מת כמי שאינו דומה, וכשל אשרה ועיר הנדחת דמכתת שיעוריה. וזו קשה מן הראשונה שהוא דוחה את הגמרא שלנו מטעם הירושלמי, ואם ידחה הרב הסוגיא של המקשה לומר דלרוחא בעלמא הוא דאיתמר ובעו למסמך טעמא אדבר תורה, מה יאמר בסוגיא מפורשת במחלוקת ר' יהודה ורבנן דרבנן פסלי יבש בארבעת המינים, ור' יהודה מכשיר בכולן דדריש הדר באילנו משנה לשנה ולא חייש למיתה, ורבנן פסלי להו מדכתיב באתרוג הדר ומקשינן לולב לאתרוג ולא פסלוהו מחמת מיתה. ומה שהרב ז"ל מצרף טעם דכיון שהוא מת כמי שאינו דמי וכתותי מכתת שיעוריה, היאך נסמוך בדבר שנראה לעינים בהפך, וכי לולב היבש מתפרך הוא בידיים והלא עומד כמה שנים וחזק כרצועות ועושיין ממנו חבלים וכל דבר חזק, והרי בהדס שהוא דבר רך ונושר ומתפרך אמרו בגמרא יבשו רוב עליו ונשתיירו בו שלשה בדי עלין כשר, ואמאי נימא כתותי מכתת שיעוריהו דיבשיין וכמאן דלתנהו דמי והוה ליה נפרצו עליו דפסול...

אבל עכשו אני חוזר לתרץ השמועות כראוי ולהעמידן בישובן כהוגן. ותחלת כל דבר אני מפרש כי הדר האמור בתורה באתרוג כמו עבות האמור בהדס וכפות האמור בלולב כולהו בשמותיהן דמינין כתיבי, כל היכא דבעינן הדס בעינן שיהא עבות, אבל שוטה כמין אחר דמי ואינו מד' מינין של לולב כמו שהורה הרב ז"ל, ואין צ"ל שאין יוצאין בשני בזיתא ובדולבא דאימעיטו בגמרא מעבות, וכן זה שאמרו בגמרא ואימא אופתא, כפות מכלל שהוא פרוד, כל מי שיש בו דעת לישאל יודע שאין יוצאין בשני באופתא זו שהיא חתיכה של עץ הדקל, אלא ודאי מאי דכתיב בשמא דארבעת המינים כולהו יומי כתיב, והדר נמי בשמא דאתרוג כתיב, וכן בעלי הלשון דורשיין שאתרוג בלשון ארמית הוא הדר בלשון הקדש, דריגוג לשון חמדה ותאוה הוא כדמתרגם נחמד למראה דמרגז למחזי וכן לא תחמוד לא תירוג, ואמרינן שפר ארג נכסין וקנינין, אלא שר' יהודה דרש ש בו הדר באילנו משנה לשנה. תדע דלא משתמע להו לרבנן מיעוט דביום הראשון אלא על לכס בלחוד ואינו נדרש לא לפניו ולא לאחריו, דהא לקיחה דכתיב בקרא אכולהו יומי היא כדדרשינן לקמן ולקחתם שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד, ובמנחות דרשינן מיניה לקיחה תמה לומר שארבע מינין שבלולב מעכבין זה את זה, והרי ביום שני נמי כן דינן, אלא דלא ממעטינן יום שני אלא מלכס בלבד, אבל כולהו שאר דינין לא ממעטינן, דהכי כתב רחמנא ולקחתם פרי עץ הדר וגו' ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים כלומר ושמחתם בלקיחה זו לפני ה' שבעת ימים, אבל אי ממעטינן שאר ימים מולקחתם וכ"ש מהדר ושמות הללו, ושמחתם במאי משמע, ואמאי קאי, ומשום הכי לא אפשר להו לרבנן לחלוקי בין יום ראשון ובין יום שני אלא בלכס בלבד וכדפרישית. ומעתה נתברר שזה שאמרו בשלמא יבש בעינן הדר וליכא שהוא נאמר על דרך העקר ושהכל שוין בו, אבל דבר מפורש הוא במשנה ובגמרא שהלולב ניטל מן התורה במקדש כל שבעה ובמדינה יום אחד, וביום הראשון בעינן לכס, ובשני יוצא הוא בלולבו של חברו במקדש, ומתני' מרישא דפירקא בלולב של תורה נשנית כולה עד סיפא דקתני תקנתו של רבן יוחנן בן זכאי בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי וכו', ואלו בתקנתו של רבן יוחנן בן זכאי לא פסיק ותני בפסולי כלום, ולא עליה דקדקו בגמ' כלום, דכי קא פסיק ותני במתני' עדיין לא שמענו תקנה שיהא לולב ניטל במדינה שבעה, אלא על לולב של תורה ברישא דפרקין עליו הוא שדקדקו ואמרו קא פסיק ותני לא שניא ביום ראשון ולא שניא ביום שני, דבכל לולב הניטל מן התורה קתני הגזול והיבש פסול, בשלמא יבש בעינן הדר, דהדר בשמא דאתרוג כתיב, כל אימת דבעינן אתרוג בעינן הדר כדפרישית, אלא גזול אפילו במקדש אדם יוצא בלולבו של חברו בשני והיכי פסיק ותני גזול דומיא דיבש לפסולא, זהו פי' המשנה וזהו הסוגיא שלה, לפיכך הסכימו כל האמוראין בפסול היבש ולא נחלקו אלא בגזול לבדו, הא יום שני של גבולין שהוא מצות זקנים לא הוזכר בשמועה הזו כלל. אבל מחלוקת אחרת יש בסוגיא שלפנינו בענין אתרוג שנקבחהו עכברים וחסר, דמעיקרא קס"ד התם דרב בעי הדר לומר דכל דתקון כעין דאורייתא תקון, ולפי זה כל פסולי ארבעת המינים השנויין במשנה ובגמרא פסולין בתקנתו דרבן יוחנן בן זכאי כשל תורה, ומסקנא דרבי חנינא דחסר ונקבחהו עכברים כשרים

בשני של גבולין, דקא סבר דלא מחמרינן במצות זקנים בהנך פסולי דמתני', אבל בשמעתא דריש פרקין לא איירינן ביום שני של גבולין כלל, ולא נחתינן התם למיפסק אי כלישנא דמעיקרא דבעינן הדר במצות זקנים אי כמסקנא דמכשרי בכולהו.

ריטב"א לא: ד"ה אמרו לו

אמרו לו משם ראייה אין שעת הדחק ראייה. מכאן סמכו הגאונים ז"ל לומר דיבש ונקטם ראשו וכל הפסולים יוצאים בהם בשעת הדחק ואפילו ביום ראשון, ונראה לי דוקא (ד)כל שפסול שלהם לפי שאינו הדר דבשעת הדחק לא קפדינן ביה אבל כל שפסולו מגופו מפני מיעוט שיעורו שאין שמו עליו או שיש בו משום מצוה הבאה בעבירה לא, וביבש נמי דוקא בלולב והדס וערבה דלא כתיב בהו הדר בפירוש אלא דגמרי ליה מאתרוג, אבל באתרוג דכתיב ביה הדר בפירוש הא קפיד ביה קרא וכל שאינו הדר אין יוצאין בו ואפילו בשעת הדחק.

המשנה בתחילת הפרק מפרטת את פסולי הלולב:

לולב הגזול והיבש פסול. של אשירה ושל עיר הנדחת פסול. נקטם ראשו נפרצו עליו פסול.

[משנה כט:]

הגמרא מדייקת מלשון המשנה שפסולים אלו נוהגים בין ביום הראשון ובין בשאר ימות החג:

קא פסיק ותני, לא שנא ביום טוב ראשון ולא שנא ביום טוב שני. בשלמא יבש הדר בעינן וליכא, אלא גזול, בשלמא יום טוב ראשון דכתיב 'לכם' – משלכם, אלא ביום טוב שני אמאי לא?
[סוכה כט:]

מדברי הגמרא עולה הבחנה בין פסול יבש לדין "לכם": פסול יבש, הנובע מהחובה שהלולב יהיה 'הדר', נוהג בכל הימים; ולעומתו, דין "לכם", המצריך שהלולב יהיה בבעלות הנוטל אותו, נוהג ביום הראשון בלבד¹.

הבחנה זו עוררה את תמיהת תוספות:

ותימה מאי שנא זה מזה, הא כולהו בהדי הדדי כתיבי בחד קרא: 'ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר'.
[תוס' שם, ד"ה בעינן]

תוספות תמהים, הואיל ושני הדינים נלמדים מאותו פסוק ("ולקחתם לכם... פרי עץ הדר"), מניין לחלק ביניהם? מניין שדין "לכם" נוהג ביום הראשון בלבד, ואילו דין "הדר" נוהג בכל שבעת ימי החג?

קושי נוסף עולה מסוגיית הגמרא העוסקת בדין 'חסר' בשאר הימים:

איתמר, אתרוג שנקבוהו עכברים, אמר רב: אין זה הדר. איני, והא רבי חנינא מטביל בה ונפיק בה. ולרבי חנינא קשיא מתניתין, בשלמא מתניתין לרבי חנינא לא קשיא כאן ביום טוב ראשון כאן ביום טוב שני, אלא לרב קשיא. אמר לך רב: שאני עכברים דמאיסי.

[סוכה לו:]

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים בדין אתרוג שניקבוהו עכברים: רב פוסל מדין 'הדר' ואילו רבי חנינא מכשיר ביום טוב שני ובשאר ימות החג. עולה מכך כי 'חסר' כשר בשאר הימים. טעם הדבר

¹ עיקרון זה, שדין "לכם" נוהג ביום הראשון בלבד, מפורש במשנה [מא:] "מפני שאמרו חכמים אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון בלולבו של חבירו, ושאר ימות החג אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חבירו".

טעון ביאור: במה שונה דין 'חסר' מדין 'הדר'? מדוע לולב יבש פסול בכל ימות החג, ואילו אתרוג חסר פסול רק ביום הראשון?

לראשונים שיטות שונות ביישוב תמיהות אלו ובביאור החילוק בין יום טוב ראשון לשאר ימות החג.

תוספות כותבים:

לכך נראה דהיינו טעמא, משום דיום ראשון דאורייתא בגבולין ושאר יומי דרבנן זכר למקדש, כדאיתא בריש לולב וערבה, הלכך בעיקר הלקיחה, כגון ד' מינין ולקיחה לכל אחד, תקון בשאר יומי כעין דאורייתא, וכן בהדר משום הדור מצוה, אבל בחסר ובשאל לא תקון.

[תוס' כט: ד"ה בעינן]

לדברי תוספות, החילוק בין יום טוב ראשון לשאר ימות החג נובע מההבדל ביניהם בתוקף החיוב: ביום הראשון החיוב הוא מדאורייתא, ואילו החיוב בשאר הימים בגבולין הוא מדרבנן בלבד³. בשל כך, ביחס לחיוב מדרבנן – חכמים החילו רק את הדינים הקיימים "בעיקר הלקיחה", כלומר את עצם החובה שכל אחד ייטול את ארבעת המינים, אך לא את הדינים הנוספים – כדון 'לקיחה תמה' (העומד ביסוד פסול חסר) וכדון "לכם" (העומד ביסוד פסול שאול). עם זאת, חכמים החילו את דיני 'הדר' גם ביחס לחיוב מדרבנן, "משום הידור מצוה", ולכן יבש פסול גם בשאר הימים.

שיטת תוספות מבוססת על ההנחה שמקור פסולי 'הדר' הוא בכתוב "פרי עץ הדר". מקורה של הנחה זו בהצעתה של הגמרא לביאור מחלוקת רבי יהודה ורבנן בדין לולב יבש:

תנא, יבש פסול, רבי יהודה מכשיר. אמר רבא: מחלוקת בלולב, דרבנן סברי מקשינן לולב לאתרוג, מה אתרוג בעי הדר אף לולב בעי הדר, ורבי יהודה סבר לא מקשינן לולב לאתרוג. אבל באתרוג דברי הכל הדר בעינן.

[סוכה לא.]

הגמרא מציעה שיסוד המחלוקת הוא האם "מקשינן לולב לאתרוג", ולכן, בדומה לאתרוג, גם בלולב קיים דין 'הדר'. מבואר, אם כן, שפסול יבש נלמד מהכתוב "פרי עץ הדר".

עם זאת, ישנם ראשונים הסוברים שלמסקנת הגמרא מקור זה נדחה⁴, ובהתאם לכך הם מבארים את פסול יבש בדרכים אחרות:

א. רש"י [כט: ד"ה יבש] כותב בטעם פסול יבש: "דבעינן מצוה מהודרת, דכתיב 'ואנוהו'". מדבריו עולה שפסול יבש נובע מהעיקרון הכללי, הנלמד מהכתוב "זה א-לי ואנוהו"⁵, שהמצוות צריכות להיות מהודרות⁶.

² תמיהה זו קיימת לפי דרכו של רש"י [שם, ד"ה אלא לרב] בביאור הסוגיה, אך ראשונים רבים [הלכות לולב לראב"ד; השגות הרמב"ן, שם; ר"ן יג: ד"ה ומיהו] סוברים שלמסקנת הגמרא דין 'הדר' נוהג ביום הראשון בלבד. [מחלוקת זו תידון בדברינו להלן].

³ כפי שהערנו בשיעור הקודם [מצות ארבעת המינים], משיטת תוספות עולה שבמקדש נוהגים כל הדינים בכל שבעת ימי החג.

⁴ כך מיישב המאירי [כט: ד"ה ואחר שביארנו] שיטה זו; ועי' תוס' [כט: ד"ה לולב] ורמב"ן [השגות הרמב"ן להלכות לולב לראב"ד] החולקים עליה.

⁵ דרשה זו מובאת בגמרא במסכת שבת [קלג:]: "זה אלי ואנוהו – התנאה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה ציצית נאה ספר תורה נאה, וכתוב בו לשמו בדיו נאה בקולמוס נאה בלבלר אומן, וכורכו בשיראין נאין".

⁶ תוס' [כט: ד"ה לולב] טוענים כנגד שיטתו, שדין "זה א-לי ואנוהו" אינו לעיכובא. תוס' מוכיחים זאת מדברי הגמ' [יא:], שלרבנן יש לאגוד את הלולב מדין "זה א-לי ואנוהו" אך אין זה מעכב. המאירי [כט: ד"ה ואחר שביארנו] מיישב את שיטת רש"י, שעצם הצורך בהידור הוא לעיכובא, אלא ש"לא כל המידות שוות בפסול שאינו הדר": בלולב יבש "כלה כל ליחלוחו וניטלה הדראתו כאדם שניטל חיותו", ולכן הוא פסול; בלולב שאינו אגוד, לעומת זאת, ההדר אינו שלם אך "לא ניטל הדרו לגמרי", ולכן הוא כשר בדיעבד.

ב. בעל המאור [יד.] סובר שפסול יבש נלמד מהכתוב [מלאכי א, ח] "הקריבהו נא לפחתך", המלמד על איסור להקריב קרבן כעור ופגום.⁷

ג. הראב"ד [הלכות לולב לראב"ד] מביא את דברי הירושלמי [פ"ג ה"א] בטעם פסול יבש: "רבי אבין בשם רבי יודה בר פזי: היבש פסול על שם 'לא המתים יהללו יה'". לאור מקור זה כותב הראב"ד: "כי היבש כמת הוא וכמו שנכתת שיעורו ואיננו"⁸; ולכן הוא פסול בכל שבעת ימי החג (כלולב של אשרה ושל עיר הנדחת, העומדים לשריפה ולכן 'כתותי מיכתת שיעוריה')⁹.

על פי שיטות אלו, תמיהותיהם של תוספות על הסוגיה בתחילת הפרק [כט:]: מיושבות מאליהן, שכן לשיטה זו רק הדינים הנלמדים מהכתוב "ולקחתם לכם ביום הראשון..." קיימים ביום הראשון בלבד, אך פסול יבש נובע מעיקרון כללי הקיים בכל התורה, ולכן פסול זה נוהג בכל שבעת ימי החג.

על אף הדמיון הקיים בין שיטות אלו, קיים ביניהן הבדל עקרוני בביאור יסוד פסול יבש. לשיטת רש"י, יבש פסול משום 'הדר'. לעומת זאת, לשיטת בעל המאור והראב"ד, יבש פסול מטעם ייחודי – "הקריבהו נא לפחתך" או "לא המתים יהללו יה" – שאינו קיים בשאר פסולי 'הדר'. הבדל זה בין השיטות משליך על דין פסולי 'הדר' בשאר הימים: לפי רש"י, להלכה הפסולים משום 'הדר' נוהגים בכל שבעת ימי החג. לעומת זאת, לפי בעל המאור והראב"ד, להלכה הפסולים משום 'הדר' נוהגים רק ביום הראשון¹⁰.

לרמב"ן [מלחמות ה' טו; השגות להלכות לולב לראב"ד] דרך ייחודית בביאור הסוגיה. לדבריו, מדין תורה ביחס לדין 'הדר' אין חילוק בין החיוב ביום הראשון לחיוב במקדש כל שבעה:

ותחלת כל דבר אני מפרש, כי 'הדר' האמור בתורה באתרוג, כמו 'עבות' האמור בהדס ו'כפות' האמור בלולב, כולו בשמותיהן דמינין כתיבי, כל היכא דבעינן הדס בעינן שיהא עבות, אבל שוטה כמין אחר דמי ואינו מד' מינין של לולב... ואין צריך לומר שאין יוצאין בשני בזיתא ובדולבא דאימעטו בגמרא מעבות. וכן זה שאמרו בגמרא 'ואימא אופתא? כפות מכלל שהוא פרוד', כל מי שיש בו דעת לישראל יודע שאין יוצאין בשני באופתא זו שהיא חתיכה של עץ הדקל, אלא ודאי מאי דכתיב בשמא דארבעת המינין בכולו יומי כתיב, ו'הדר' נמי בשמא דאתרוג כתיב. [השגות הרמב"ן להלכות לולב לראב"ד]

לטענת הרמב"ן, 'הדר' הוא חלק מזהותם של ארבעת המינים. בשל כך, כשם שברור שבכל שבעת ימי החג יש לקיים את המצוה דווקא במינים האמורים בתורה, כך קיימת חובה שבכל שבעת הימים ארבעת המינים יהוו 'הדר'. מכך מסיק הרמב"ן, כי בין חיוב היום הראשון לחיוב כל שבעה במקדש יש חילוק רק ביחס לדין "לכם":

דלא ממעטינן יום שני אלא מ'לכם' בלבד, אבל כולו שאר דינין לא ממעטינן. [שם]

באופן זה מבאר הרמב"ן את דברי הגמרא בתחילת הפרק [כט:]: המבחינה לגבי שאר הימים בין דין "הדר" לדין "לכם". הרמב"ן מוסיף, שהסוגיה המכשירה 'חסר' בשאר הימים [לו:], עוסקת בעניין אחר – לא בדין לולב במקדש כל שבעה, אלא בדין לולב הנוהג כל שבעה בגבולין מתקנת רבן יוחנן בן זכאי:

אבל מחלוקת אחרת יש בסוגיא שלפנינו בענין אתרוג שנקבוהו עכברים וחסר, דמעיקרא קא סלקא דעתך התם דרב בעי הדר לומר דכל דתקון כעין דאורייתא תקון, ולפי זה כל פסולי ארבעת המינין השנויין במשנה ובגמרא פסולין בתקנתו דרבן יוחנן בן זכאי כשל תורה,

⁷ עי' בדברי הרמב"ן [מלחמות טו.] החולק בתוקף על שיטתו.

⁸ בעקבות שיטתו זו, הראב"ד [שם] נוקט שפסול יבש נאמר רק "משתכלה כל מראה הירקות שלהן וילבינו פניהן", שכן "אז הן כמתים"; ועי' רא"ש [פ"ג סי' א] המביא ראשונים החולקים על כך.

⁹ כן כותב הראב"ד גם בהשגותיו על הרמב"ם [הל' לולב פ"ח ה"ט], אך בתחילת דבריו בהלכות לולב נקט הראב"ד שלולב פסול משום 'הדר', ולכן סבר שלהלכה הפסול נוהג ביום הראשון בלבד. [הרמב"ן [השגות להלכות לולב] מאריך לחלוק על שיטת הראב"ד, ועי' מגן אבות למאירי [ענין כא] המיישב את השגותיו של הרמב"ן על שיטת הראב"ד].

¹⁰ מחלוקת זו תלויה בביאור מסקנת הסוגיה [לו:]: לגבי אתרוג שנקבוהו עכברים.

ומסקנא דרבי חנינא דחסר ונקבוהו עכברים כשרים בשני של גבולין, דקא סבר דלא מחמירין במצות זקנים בהנך פסולי דמתני', אבל בשמעתא דריש פרקין לא איירינן ביום שני של גבולין כלל. [שם]

לדברי הרמב"ן, סוגיה זו מלמדת על קולא מיוחדת שהקילו חכמים ביחס לתקנת חכמים ליטול כל שבעה בגבולין, שהפסולים מחמת 'הדר' אינם נוהגים בה¹¹.

מן הדברים עולה מחלוקת בין הראב"ד לרמב"ן בדין 'הדר' בשאר הימים במקדש: לפי הראב"ד פסולי 'הדר' אינם נוהגים, ואילו לפי הרמב"ן פסולי 'הדר' נוהגים. מחלוקת זו נובעת ממחלוקת עקרונית בהבנת יסוד דין 'הדר'. לעיל הובאו דברי הרמב"ן המשווה בין הנוטל לולב שאין בו 'הדר' לנוטל מין אחר שאינו מארבעת המינים, ומפורש בדבריו אלו ש'הדר' הוא חלק מזהותם של ארבעת המינים. לעומת זאת, בראב"ד מפורש לא כך:

עבות ושאינו עבות מינא אחרינא הוא ועבות בעי בכולהו יומי, דהוא לאו מהדר אתי, אלא מגופיה דכתיב ביה 'עץ עבות', ושאינו עבות מינא אחרינא הוא... ושאר פסולין דאתו מהדר, יום ראשון בלחוד קא קפיד קרא אבל בשאר ימים לא. [הלכות לולב לראב"ד]

לשיטתו, 'הדר' הוא מדיני ארבעת המינים אך אינו חלק מזהותם. בשל כך, לשיטתו דין זה קיים ביום הראשון בלבד, ואילו בשאר הימים ניתן ליטול גם מינים שאין בהם 'הדר'.

לריטב"א שיטה ממצעת בעניין זה. הריטב"א כותב ביחס לגמרא [לא]: האומרת שבשעת הדחק בני הכרכים היו מורישים את לולביהם לבניהם (על אף שלולבים אלו היו יבשים):

מכאן סמכו הגאונים ז"ל לומר דיבש ונקטם ראשו וכל הפסולים יוצאים בהם בשעת הדחק ואפילו ביום ראשון. ונראה לי דוקא כל שפסול שלהם לפי שאינו הדר, דבשעת הדחק לא קפדינן ביה, אבל כל שפסולו מגופו מפני מיעוט שיעורו שאין שמו עליו או שיש בו משום מצוה הבאה בעבירה לא. וביבש נמי, דוקא בלולב והדס וערבה דלא כתיב בהו הדר בפירוש אלא דגמרי ליה מאתרוג, אבל באתרוג דכתיב ביה הדר בפירוש, הא קפיד ביה קרא וכל שאינו הדר אין יוצאין בו ואפילו בשעת הדחק. [ריטב"א לא: ד"ה אמרו לו]

הריטב"א מחלק בין הפסולים משום 'הדר' ל"כל שפסולו מגופו": בשעת הדחק ניתן לצאת ידי חובה רק כאשר הפסול הוא משום 'הדר', אך לא ניתן לצאת ידי חובה בפסול הקיים בגופם של ארבעת המינים. עולה מכך כי הריטב"א סובר ש'הדר' אינו חלק מזהות ארבעת המינים אלא זהו דין נוסף, שעליהם להיות הדורים. עם זאת, הריטב"א מוסיף שדין זה, שבשעת הדחק ניתן לצאת גם במין שאינו 'הדר', אמור רק לגבי לולב, הדס וערבה, אך לא לגבי אתרוג, הואיל "דכתיב ביה 'הדר' בפירוש". יש ללמוד מכך, כי לשיטת הריטב"א קיים חילוק בין דין 'הדר' באתרוג לדין 'הדר' בשאר המינים: באתרוג ההדר הוא חלק מהגדרת המין, ואילו בשאר המינים ההדר הוא דין נלווה.

לסיום נביא את שיטת הרמב"ם בעניין זה:

כל אלו שאמרנו שהם פסולין מפני מומין שבארנו, או מפני גזל וגניבה, ביום טוב ראשון בלבד, אבל ביום טוב שני עם שאר הימים הכל כשר. והפסולות שהיא משום עבודה זרה, או מפני שאותו אתרוג אסור באכילה, בין ביום טוב ראשון בין בשאר הימים פסול.

[הל' לולב פ"ח ה"ט]

הרמב"ם פוסק שכל הפסולים, וביניהם פסול יבש, נוהגים ביום הראשון בלבד (ללא חילוק בין החיוב במקדש לחיוב בגבולין). עולה מכך, כי הרמב"ם אינו פוסק להלכה את דברי הגמרא בתחילת

¹¹ כך לומד הרמב"ן את מסקנת הסוגיה (דלא כרש"י [שם, ד"ה אלא לרב]).

הפרק, כי פסול יבש נוהג בכל הימים, שכן לשיטתו קיימת מחלוקת סוגיות בעניין זה: לפי הסוגיה בתחילת הפרק [כט:] החילוק בין היום הראשון לשאר הימים הוא רק לגבי דין "לכם", ואילו לפי הסוגיה בהמשך הפרק [לו:] החילוק הוא לגבי כל הפסולים מחמת מומים. נמצא, כי הרמב"ם פוסק להלכה כסוגיה האחרונה, ועל פיה הוא מכשיר את כל המומים בשאר הימים.

בעזרת ה' נעסוק בשיעור הבא בדין "ענף עץ עבות".

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

השיעור מוקדש לעילוי נשמת רחל בת יצחק וולטרס ז"ל

ולעילוי נשמת אברהם בן צבי פייר ז"ל